

Mervânîler’de Hadis İlmî

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

Batman Üniversitesi- İslami İlimler Fakültesi- Hadis Anabilim Dalı /Türkiye-

Özet:

Hadis ilimleri alanında yaşanan gelişmeler tarihsel dönemler açısından farklı niteliklerde olmuştur. Mütekkaddimun döneminde hadisler yazılı kaynaklarda kayıt altına alındıktan sonra farklı bir safhaya geçilmiştir. Bir taraftan hadislerin anlaşılmasına yönelik çalışmalar hız kazanırken hadis ilimlerinin vazgeçilmez olan rivayet aktarımı da aktüel değerini korumaya devam etmiştir. Öyle ki hadislerin yazılı kaynaktan aktarım metoduyla öğretimi sürdürülmüş ve hoca-talebe münasebeti devamlılığını sağlamıştır. İslam aleminin farklı coğrafyalarına dağılan muhaddisler, sınır tanımamış, yönetimleri farklı olmasına rağmen çeşitli bölgelerde ilim tahsil etmeye devam etmişlerdir. Diğer âlimlerde olduğu gibi muhaddislerin etnisite farklılıkları onların hareket kabiliyetini ciddi oranda kısıtlamadığı söylenebilir.

Erken dönemde başlayan mevalinin İslami ilimlerdeki etkinliği hicri dördüncü ve beşinci asırlarda da devam etmiştir. Kurulan yeni yönetimlerin başkentleri ve şehirleri birer ilim merkezine dönüştürülmüştür. Bu dönemde kurulan hanedanlıklardan biri de Kürt beyliği olan Mervânîler’dir. Diğer yönetimlerde olduğu gibi Mervânîler’de de ilmi faaliyetlere önem verilmiş, hadis ilmiyle iştigal eden pek çok âlim yetişmiştir. Farklı fıkhi mezheplere mensup olan ve hadis ilmini tahsil eden âlimler bu hanedanlığın önemli şehirlerinden olan Meyyâfârikîn (Silvan) ve Âmid (Diyarbakır)’da kadılık gibi resmi görevlerde bulunmuşlardır.

Fakih yönü ön plana çıkmakla birlikte aynı zamanda bir hadis hocası da olan Ebû Abdullah Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî ve Kadî Ebû Ali Hasan b. Ali b. Ahmed b. el-Hüseyin hadis dersleri vermiş ve rivayet etmişlerdir. Bu dönemde hadisle ilgilenen âlimlerden bazıları şunlardır: Abdulcelîl b. Abdulcebbâr b. Abdullâh b. Talha el-Mervezî, Âmid’de Hibetullâh b. Süleymân el-Cezerî, Ebu’t-Tayyib Selâme b. İshâk b. Muhammed b. Dâvud el- Âmidî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-Asbehânî, Ebû Tâlib Afîf b. Abdillâh el-İs’irdî, Ebu’l-Ğanâim Muhammed b. Ferec el-Fârikî es-Sülemî, Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Silefi. Bu dönemde hadis âlimleri medreselerden ziyade camilerde hadis öğretimini gerçekleştirmişlerdir. Meyyâfârikîn ve Âmid’de bulunan camiler ibadethanenin yanı sıra hadis meclisi hüviyetine sahip olmuştur.

Bu çalışmada yukarıda isimleri zikredilen ve hadisle ilgilenen âlimler başta olmak üzere Mervânîlerin hakim olduğu topraklarda yetişen veyahut buralarda yer alan ilim meclislerinde hadis tahsil eden âlimlerin tespitine çalışılacaktır. Rical kaynaklarında bu âlimler araştırılacak ve onların hadis ilmindeki hizmetleri hakkında malumatlar toplanacaktır. Ayrıca az da olsa Mervânîlerin yönetimindeki topraklarda yer alan eğitim kurumlarının izleri sürülecek ve burada hadis tahsiline dair veriler toplanmaya gayret gösterilecektir. Bu sayede Mervânîler beyliğinin eğitim ve kültürel boyutuna ışık tutabilecek bazı tespitlerde bulunulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Mervânîler, Rivayet Metotları, Rivayet Lafızları, Hadis Ricali.*

Giriş:

Mezopotamya bölgesi idari ve siyasi açıdan oldukça hareketli bir bölge olmuştur. Bu coğrafya çeşitli dönemlerde farklı sürelerle pek çok devlet ve hanedanlığa ev sahipliği yapmıştır.¹ Bölgenin kuzeyinde hicri 373-478 (983/1085) yılları arasında hüküm süren hanedanlıklardan birisi de Mervânîler'dir. Bu hanedanlık, Bâz (Bâd) lakabıyla anılan Ebu Şucâ Abdullah Hüseyin b. Dostık el-Kürdî tarafından kurulmuştur.² Hicri 366-370 (976-980) yılları arasında Bizans'ın hakimiyetinde olan Erciş'i aldıktan sonra Ahlat ve Malazgirt'i de ele geçirmiştir.³ Hicri 374 yılında sulh yoluyla Meyyâfârikîn'i alan Bâd, kısa sürede Nusaybin, Âmid ve el-Cezîre'yi de topraklarına katmıştır.⁴ Bâd'ın ölümünden sonra sırayla Ebu Ali Hasan, Mümehhidü'd-devle Ebu Mansur Said b. Mervân, Nasrüddevle, Nizâmeddin Nasr, Saîd ve nihayetinde Nâsirüddevle Mansûr hükümdar olmuştur. Hicri 983 (1085) Selçuklular Mervânî hakimiyetine son vermiştir.⁵

Mervânîler yaklaşık bir asır hüküm sürmüş ve sahip olduğu toprakların bir ilim merkezi haline gelmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Gerek Âmid ve Meyyâfârikîn gerekse diğer yerleşim yerleri ilim, edebiyat, kültür, sanat ve mimari alanlarında ciddi anlamda gelişim göstermiştir. Nasrüddevle dönemi ayrıca askerî, siyasî ve kültürel alanda en parlak dönem olmuştur. Bu dönemde Âmid ve Meyyâfârikîn kültür merkezi haline gelmiş ve buralarda farklı alanlarda pek çok bilim adamı yetişmiştir.⁶

İzledikleri barışçıl politikalar sayesinde topraklarında güvenliği sağlayan Mervânîler, Nasrüddevle döneminde Abbâsîler, Fâtımîler, Büveyhîler ve Bizans ile iyi ilişkiler kurmuştur.⁷ Mervânîler döneminde icra edilen imar faaliyetleri ve kendi adlarına para bastırmaları, malî açıdan onların zengin olduklarını göstermektedir. Bu dönemde yapılan han, hamam, kervansaray, cami, köprü, su kanalları vs. faaliyetlerin yanı sıra özellikle Mardin'in tekrar inşa ve ihya etmeleri bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Mervânîlerin hakim olduğu topraklarda farklı alanlarda pek çok ilim adamı yetişmiştir.⁹ İslâmî ilimler alanında ön plana çıkan âlimlerin sayısı ve çalışmaları çok olmakla birlikte bu çalışmada sadece hadis ilmiyle alakalı veriler üzerinde durmaya gayret gösterilecektir. Mervânîler döneminin Hadis İlmi alanındaki gelişmelerini, ilgili dönemde yaşayan âlimlerin bu ilme yönelik teveccüh ve çalışmalarıyla ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu da hadis ilminin temeli olan râvî, mervi ve rivayet lafızları üzerinde yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Hadis ilmiyle ilgilenmiş, rivayetleri dinlemiş ve aktarmış şahıslar ve aktarmış oldukları rivayetin senedinde bir ravi olarak yer alan âlimler bu ilim dalının ilgili dönem ve tarihlerde sahip olduğu durumuna dair bilgiler sunacaktır.

Konumuza geçmeden önce hicri dört ve beşinci asırlarda hadis ilminin durumuna dair kısa bir panoramanın aktarılması faydalı olacaktır. Malum olduğu üzere hadis ilimleri hicri üçüncü asırda tasnif döneminin en önemli eserlerini vermiş ve hadislerin büyük bir kısmı bu dönemde birincil kaynaklar diyebileceğimiz kütüb-i sitte eserlerinde toplanmıştır. Müteakip asırda bir taraftan birincil hadis kaynaklarında yer almayan rivayetler tespit edilip derlenirken öte taraftan birincil kaynaklarda yer alan rivayetlerin tenkid edilmesi süreci başlamıştır. Bu asırlar aynı zamanda hadisleri içeren yazılı eserlerin okutularak sonraki nesle intikalinin sağlandığı zaman dilimleri olmuştur. Bununla birlikte hadislerin anlaşılmasına yönelik faaliyetlerle buna rehberlik edebilecek hadis usulü ile alakalı gelişmelerde müstakil eserler ortaya koyabilecek düzeyde gelişim göstermiştir.

Dolayısıyla çalışmada Mervânîler döneminde yaşayan âlimlere dair rivayet aktarımlarında hadis usulüne işaret edebilecek bazı tespitlere de yer verilecektir.

İdarî yönetimlerin ilim adamlarına sunduğu imkanların¹⁰ ilmî gelişmelere pozitif ivme kazandırdığı bir vakia olmakla birlikte ilgili dönemin yaygın öğretim faaliyeti olan farklı ilim merkezlerinden yararlandıklarını da göz ardı etmemek gerekir. Zira her ne kadar Mervânîler dönemi hadis ilmini konuşuyor olsak da bu dönemde yaşayan ilim adamlarının devletlerin idari sınırlarının dışında ciddi anlamda ilim tahsilinde bulundukları da bir gerçektir.¹¹ Aslında toprak parçaları sıklıkla idari açıdan değişik yönetimlere ev sahipliği yapsa da Müslüman coğrafyada ilmi gelişmeler benzer tablolar ortaya kayabilmektedir. Dolayısıyla bir âlimin ilmi veya ilim dalının gelişmişlik seviyesini bir yönetime veya o yönetimin eğitim ve öğretim politikasına mal etmek doğru olmayacaktır. Bu açıdan ilmi gelişmeleri bütün bir İslam Medeniyeti'nin mirası olarak görmek mümkün olacaktır. Biz de çalışmamızda söz konusu hususları göz ardı etmediğimizi ifade etmek istiyoruz.

1. Mervânîler Döneminde Hadis Tahsil Eden Âlimler:

Mervânîlerin sahip olduğu topraklara pek çok âlim uğramıştır. Çalışmamız kapsamında sadece bu dönemde yaşayan âlimler arasında hadis dinleyen ve hadis aktaranlara yer verdik. Bu âlimlerden de haklarında hadis ile meşgul olduklarına dair veri toplayabildiklerimizi aktarmakla yetindik. Özellikle söz konusu âlimlerin Âmid, Meyyâfârikîn, Nusaybin ve el-Cezîre'de hadis öğrenip veya öğrettiklerine dair malumata yoğunlaşarak bu dönemin hadis ilmine dair verilerini tespiti yoğunlaştık.¹² Âlimlerin hoca ve öğrencilerine yer verirken söz konusu âlimin bütün hoca ve öğrencilerine değil sadece ilgili bölgede bilgi alışverişinde bulunmuş olan isimlere yer verdik. Bununla birlikte söz konusu âlimlerin hayatlarını veya diğer ilimlerdeki yetkinliklerine ağırlık vermediğimizi ve örnek olarak aktardığımız rivayetlerin sıhhat derecesiyle alakalı herhangi bir çalışma yapmadığımızı ifade edelim. Zira böyle bir çaba çalışmamızın sınırlarını ve amacını aşacaktır. Bu çalışmanın kısa pasajlar halinde aktarımda bulunduğumuz âlimlere dair daha detaylı çalışmaların yapılmasına kapı aralamasını ümit ediyoruz.

Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-Asbehânî:

Mervânîler döneminde hadis ilmine katkı sunan âlimlerden biri Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-Asbehânî'dir. Hafız Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende'den rivayette bulunduğu aktarılan¹³ ve Âmid'de kalan Asbehânî burada bulunduğu süre zarfında pek çok ilim talibine hadis aktarmıştır. Asbehânî'nin Âmid'de hadis aktardığı âlimler arasında Ahmed b. Muhammed b. Ömer Ebû Mansûr el-Kazvinî el-Mukri¹⁴, Yâsin b. Sehl b. Muhammed Ebû Rûh el-Haşşâb¹⁵, Ahmed b. el-Hüseyin b. el-Hüseyin eş-Şîrâzî¹⁶, Ebu'l-Kâsım Alî b. Muhammed el-Kûfî¹⁷; Dimaşk'ta Sa'd b. Ebî Sa'd Ebû Sâlih el-Ferğânî¹⁸ yer almaktadır. Ayrıca Abdulcebbâr b. Abdillâh b. İbrâhîm Ebu'l-Feth el-Erdistânî er-Râzî de öğrencileri arasında yer almış ve kendisinden hadis nakletmiştir.¹⁹

Dâbbe b. Ahmed b. Fureyc b. Muhammed b. Ahmed b. Yezîd b. el-Münzîr, kardeşi Ebû Muhamed el-Mâkisînî ile birlikte Meyyâfârikîn'e Ebû Mansûr Muhammed b. Şâzân et-Tûsî'den fıkıh öğrenmek üzere gitmişlerdir. 444/1052 yılında Âmid'de kırk gün bir ribatta kalmış; bu süre zarfında el-Asbehânî'den ona ait üç cüzlük hadis kitabı *el-Fevâid*'i okumuşlardır. Ardından Meyyâfârikîn'e giden kardeşler, burada pek çok âlimden ders okumuşlardır.²⁰

Ali b. Muhammed b. Abdirrahman el-Bağdâdî Ebu'l-Hasan el-Âmidî el-Hanbelî:

Nâblusî, onun fakih olduğunu ve pek çok kişiden hadis dinlediğini aktarmıştır. Her ne kadar Bağdât'ta doğmuş, büyümüş ve uzun bir süre yaşamış olsa da Âmid bölgesine yerleşip buraları vatan edinmiş ve burada vefat etmiştir. Bu sebepten Âmidî nisbesiyle tanınmıştır. Münazara konusunda uzman olan Ebû Ali el-Âmidî, kendisine has bir kişilik ve duruşa sahip olduğundan vakitlerinin çoğunluğunu Ebû İshak eş-Şirâzî (476/1083) ve Ebu'l-Hasan ed-Dâmğânî ile geçirmiştir. Ebu'l-Hasan b. el-Ğâzî'ye ondan Hallâl'e ait "es-Sünne" isimli eseri dinlemiştir. Ebu'l-Kâsım b. Bişrân, Ebû İshâk Bermekî, Ebu'l-Hasan el-Harrânî, İbnü'l-Müzhîb'ten hadis dinlemiş ve Kâdî Ebû Ya'lâ'nın önde gelen öğrencileri arasında yer almıştır.²¹

Hocası Kâdî Ebû Ya'lâ'nın Cerh ve tadil uzmanı olan oğlu Ebu'l-Kâsım Ubeydullâh el-Ferrâ (v. 469/1077), Âmid'de ondan ilim tahsil etmiştir.²²

Ebu'l-Kâsım Hibetüllâh b. Süleymân el-Cezerî:

Âmid'de bulunan Hibetüllâh b. Süleymân el-Cezerî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed'ten rivayette bulunmuştur. Nasr b. İbrâhîm de (أنبأنا) lafzıyla ondan rivayette bulunmuştur.²³ Ayrıca Ebû Ca'fer et-Tarsûsî de Ahmed b. el-Hasan b. Ali'den rivayette bulunmuştur.²⁴

Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. et-Tercümân, 429/1038 yılında Ramle'de kendisinden hadis işittiğini aktarılmıştır.²⁵ Ebu Ma'sher et-Taberî Meyyâfârikîn'de Hibetüllâh b. Süleymân el-Cezerî'nin kendilerine hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir.²⁶ Aynı şekilde Ahmed b. Muhammed b. Mutteveyh Ebu Cafer el-Mervezî de öğrencileri arasında yer almaktadır.²⁷

Senedinde Hibetüllâh b. Süleymân el-Cezerî'nin yer aldığı rivayetlerden birisi şöyledir:

(أخبرنا أبو الفتح نصر الله بن محمد الفقيه، نا نصر بن إبراهيم الزاهد، أنا هبة الله بن سليمان الجزري، نا أبو إسحاق إبراهيم بن أحمد القاضي، قاضي جزيرة ابن عمر، نا أبو عبد الله محمد بن عمرو بن عون بن داود السيراقي، وأبو سعيد سهل بن داود بن ديزويه الرازي بأردبيل، وأبو جعفر محمد بن علي بن زياد الرازي، قالوا: حدثنا عقبة بن خالد، والصواب هبة بن خالد، نا سهيل بن أبي حزم، نا ثابت البناني، عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من وعده الله على عمل ثوابا فهو متجزه له، ومن وعده على عمل عقابا فهو فيه بالخيار⁽²⁸⁾)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî:

Kâzerûnî kendi döneminde bulunduğu bölgede Şâfiî mezhebinin temsilcisi konumundadır. Âmid ehlinden olup fâkihlik yönüyle ön plana çıkmıştır. Ahmed b. el-Hüseyn b. es-Sayyâh, Kâdî Ebû Ömer el-Hâşimî, İbn Razkaveyh ve İbn Ebi'l-Fevâris gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Hammâmî başta olmak üzere pek çok kişiden Kur'ân eğitimi almış, Ebû Ali el-Hüseyn b. İbrâhîm b. Berhûn el-Fârikî'de ondan Kur'ân eğitimi almıştır. Ebu'l-Hüseyn b. Bişrân, Ebu Abdillâh Ahmed b. el-Hasan b. Sehl b. Halîfe el-Beledî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ukayl, Ebû Nasr Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. Halîl el-Mûsulî ve başkalarından hadis dinlemiştir. Ebû Ğanâim Abdurrazzak el-Ma'arrî, Abdullâh b. el-Hasan en-Nühâs, İbrâhîm b. Fevâris, Abu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ali b. el-Kâsım el-Kâmilî ve Abdulvâhid b. İsmâîl et-Taberî gibi âlimler kendisinden hadis dinlemişlerdir.²⁹ İbn Asâkir, Dâbbe b. Ahmed b. Fureyc b. Muhammed b. Ahmed b. Yezîd b. el-Münzîr'in Kâzerûnî ile karşılaştığını ve ondan hadis dinlediğini aktarmıştır. Aynı şekilde Ebû Tâlib Afîf b. Abdillâh b. Afîf el-İs'irdî de 453 yılında

Kâzerûnî'den hadis dinlemiştir.³⁰ İbn Sübkî, Meyyâfârikîn Camii'nde Ebû Bekir b. Ahmed b. el-Hüseyin eş-Şâşî'nin de Kazerûnî'den hadis naklettiğini aktarmıştır.³¹ İbn Kesîr'in kaleme aldığı Hz. Ömer'e dair Müsned'de Hz. Ömer'in Şam'da bulunan Hristiyan halka yönelik anlaşma metniyle alakalı rivayette Kazerûnî ravi olarak yer almıştır.³²

Ebû Ali el-Hüseyin b. İbrâhîm b. Berhûn el-Fârikî:

Hicri 433 yılında Meyyâfârikîn'de doğmuştur. Ebû Abdillâh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî'den ilim tahsil etmiştir. Ardından Bağdat'a gidip Şeyh Ebû İshâk'ın rahle-i tedrisinden geçerek *el-Mühezzebe*'i ezberlemiştir. Ali Ebu'n-Nasr İbn Sabbağ'ın yanında "*eş-Şâmil*" isimli eseri ezberlemiştir. Pek çok kişiden ilim tahsil etmiş, rivayet dinlemiş; aynı zamanda pek çok kişi de kendisinden ilim öğrenmiş ve hadis nakletmiştir. İbn Hallikân'ın aktardığına göre Hatîb Ebû Bekir ve onun tabakasinda bulunan kişilerden hadis dinlemiştir.³³ 485 yılında Vâsıt'a kadı olarak atanmış, buradaki insanlar ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Cafer b. el-Mesleme, Ebu'l-Ğanâim b. el-Memûn ve Ebû İshâk gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. Sâin b. Asâkir, Ebû Sad b. Asrûn ve başkaları ondan rivayette bulunmuştur. 95 yıl yaşayan Ebû Ali el-Hüseyin b. İbrâhîm b. Berhûn el-Fârikî 528 yılında Vâsıt'ta vefat etmiştir.³⁴

Ebu't-Tayyib Selâme b. İshâk b. Muhammed b. Dâvûd el-Âmidî:

Selâme b. İshâk da Meyyefârikîn'de pek çok kişiye hadis aktarmıştır. Ebu'l-Feth Nasr b. İbrâhîm (490/1096) Meyyefârikîn'deki evinde kıraat metoduyla ondan aktarımda bulunduğunu ifade etmiştir.³⁵ Hadis öğrenme konusunda hırslı olan âlim Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Mutteveyh el-Merverûzî ve Nasır Ebu'l-Feth b. İbrâhîm b. Nasr en-Nâblusî³⁶ de Meyyâfârikîn'de Selâme b. İshâk'tan hadis dinlemiştir.³⁷ Öğrencileri arasında ayrıca Abdulcebbâr b. Abdillâh b. İbrâhîm Ebu'Feth el-Erdistânî er-Râzî³⁸, Ahmed b. Muhammed b. Mutteveyh Ebu Cafer el-Mervezî ve yer almış ve ondan hadis dinlemişlerdir.³⁹

İbn Hacer de Firdevsî'nin garib rivayetleriyle alakalı kaleme aldığı eserde geçen şu rivayette Sellâme b. İshâk bir ravi olarak yer almıştır:

(قال: سمعت والدي، سمعت مطهراً البيهقي بأصبهان، سمعت إسماعيل بن علي الرازي، سمعت سلامة بن إسحاق، سمعت الحسن بن محمد بن الحسين سمعت علي بن الفضل، سمعت عبد الله بن يحيى بن خالد البغوي، سمعت عبد الله بن طاهر، سمعت جعفر بن يحيى بن خالد، سمعت أبي، سمعت عبد الحميد بن يحيى، سمعت سالم بن هاشم، سمعت عبد الملك بن مروان، سمعت زيد بن ثابت، سمعت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول: "إذا كتبت فبين السنين في سنة الله الرحمن الرحيم"⁴⁰)

Ebu'l-Mehâsin Abdulvâhid b. İsmâîl b. Ahmed b. Muhammed er-Rûyânî:

Şâfiî mezhebine müntesip olan er-Rûyânî, kendi döneminde mezhebinin önden gelenleri arasında yer alır. Meyyâfârikîn'de Ebu'l-Hüseyin Abduğaffâr b. Muhammed el-Fârisî'den hadis dinlemiş ve Kâzerûnî'den de fıkıh dersi almıştır. Zâhir b. eş-Şahhâmî ve başkaları ondan rivayette bulunmuştur. Bu bölgede ün salmış ve saygın bir kişiliğe sahip olmuştur. Nâsir el-Mervezî'nin meclisinde bulunarak ondan hadis dinlemiştir. Akabinde Âmul'e giderek orada bir medrese inşa etmiştir. Pek çok ilim meclisini ve âlimi ziyaret etmiş, dindeki taassubu sebebiyle öldürülmüştür.⁴¹

Ebu'l-Fadl Mu'îduddîn Yahyâ b. Selâme b. el-Hasen b. Muhammed el-Haskefi:

Haskefi uzun süre Meyyâfârikîn'de yaşamış ve burada vefat etmiştir. 460/1067 yılında Siirt ili Eruh ilçesine bağlı Tanza kasabasında doğan Haskefi daha çok fıkıh, belagat, hitabet, ve şairlik yönleriyle ön plana çıkmış olsa da hadis dinlediği ve hicri 551 yılında duyduğu tüm rivayetleri Sem'ânî'ye el yazısıyla gönderdiği bilgisi kayda değer bir hadis bilgisine sahip olduğunu göstermektedir.⁴²

Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Kettânî:

389 da doğan Kettânî, Bağdat ve Dimeşk'te pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Bunun yanı sıra Nusaybin, Musul ve Münbiç'te de bulunmuş ve buradaki âlimlerden hadis dinlemiştir. Âli ve nazil rivayetler hakkında eser kaleme alan Ebû Bekir b. el-Bağdâdî'den Târîhu Bağdâd'ı yazdığı rivayet edilmiştir. İbn Mâkûlâ onun çok hadis rivayet eden mütkin biri olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Ekfânî vefat etmeden önce onunla görüşen herkese rivayetlerini aktarması yönünde kendilerine icazet verdiğini aktarmıştır.⁴³

Muhammed b. Şâzân el-Kâdî Ebû Mansûr et-Tûsî:

Muhammed b. Şâzân el-Kâdî Ebû Mansûr et-Tûsî el-Attârî (İbn Kesîr isim ve nisbesini şöyle zikreder: Muhammed b. Es'ad b. Muhammed b. el-Hüseyin el-İmamı Mecdudîn Ebû Mansûr et-Tûsî)⁴⁴

Şafii fakihi ve usulcüsü olarak tanınan et-Tûsî Merv, Buhârâ, Azerbeycan, Cezîre'de bulunmuştur. İnsanlar güzel vaazları sebebiyle etrafında toplanmışlardır. Ebu'l-Mecd Muhammed b. el-Hüseyin el-Kazvînî ve Kâdî Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Râfi b. Şeddâd ondan rivayette bulunmuştur.⁴⁵

Sa'd b. Muhammed b. Ca'fer b. İbrâhîm el-Esedâbâzî (el-Hulvânî, el-Âmedî) Ebu Nasr:

Esedâbâz'da doğmuş Hilvan'da büyümüş ve Âmid'de ikamet etmiştir. Şeyh Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Doskri (الشيخ أبو طالب يحيى بن علي الدسكري) ile arkadaşlık etmiş ve ondan hadis dinlemiştir. Ardından çeşitli ilim merkezlerine uğrayarak pek çok hadis işitmiştir. Âmid'de Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-Asbehânî'den, Meyyâfârikîn'de de Ebu't-Tayyib Selâme b. İshâk b. Muhammed b. Dâvûd el-Âmidî, Ebû Mes'ûd Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilaziz b. Şâzân ve Sellâme b. Ali el-Mukri'den hadis dinlemiştir.⁴⁶

Ebu'l-Feth Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî:

Hicri 407 yılında Nablus'te doğan Makdisî Gazze, Kudüs, Sur, Diyarbekir ve Meyyâfârikîn'de ilim tahsil etmiştir. Sur'da dört yıl süreyle kalan el-Makdisî; Hasan b. Ali el-Ahvâzî, İbn Mâkûlâ, Ebu'l-Hasan İbnü's-Simsar, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Avf el-Müzenî ve Ebû Kasım Ömer b. Ahmed el-Vasîtî'den hadis dinlemiştir. Hatib el-Bağdâdî, İbnü'l-Kayserânî ve Ebu Bekir İbnü'l-Arabî ondan hadis dinlemiştir.⁴⁷

Hüseyin b. Nasr b. Abdillâh b. Ömer b. Muhammed b. Allân b. İmrân en-Nihâvendî:

Diyâr-ı Bekr'e bağlı Eydebn'de doğmuştur. Âmid'de Muhammed b. Hibbetullah b. Yahyâ el-Mavsilî'den hadis dinlemiştir. Daha sonra Bağdat'a gitmiş ve burada pek çok kişiden ilim tahsil etmiştir.⁴⁸ Nihâvend'de vefat etmiştir.⁴⁹

İbnü'l-Kayserânî:

Ebu'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (507) de bu dönemde yaşamış ve Âmid'de hadis dinlemiştir.⁵⁰ Burada Ebu'l-Kâsım Kâsım b. Ahmed el-Asbahânî'den (أَبُو الْقَاسِمِ قَاسِمُ بْنُ أَحْمَدَ الْأَصْبَهَانِيِّ بَغْرَامِد) hadis naklettığını ifade etmiştir.⁵¹ Ayrıca Cezîre'de Abdulvehhâb b. Mende'den hadis dinlemiştir.⁵²

İsmi zikrettiklerimiz dışında aynı zamanda ve bölgede hadis öğrenen ve öğreten başka âlimler de bulunmaktadır. Onlardan birkaçı şöyle zikredilebilir: Hadis öğrenme konusunda hırslı olan âlim Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Mutteveyh el-Merverûzî, Âmid'de Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Seleme el-Mâlikî'den hadis işitmiştir.⁵³ Ebu'l-Feth b. İbrâhîm b. Nasr en-Nâblusî Sur'da Süleym er-Râzî,⁵⁴ Abdulvehhâb b. Hasan b. Burhân el-Ğazzâlî'den⁵⁵; Meyyâfârikîn'de de Ebû Ali el-Ehvâzî el-Mukri'den hadis dinlemiştir.⁵⁶

Ebu'l-Kâsım Mekki b. Abdis's-Selâm er-Rumeylî'nin (492/1098) de Âmid ve Meyyâfârikîn'e uğradığı ve buradan ilim tahsil ettiği kaynaklardan geçmektedir.⁵⁷

Hicri 400'lü yıllarda yaşayan Ebu'l-Hasan Muhammed b. Yahya b. Surâka el-Âmirî de hadis tahsil etmek üzere Asbahân başta olmak üzere Fars diyarı ve Dinever'e yolculuk yapmış ve Âmid'de bir müddet ikamet etmiştir.⁵⁸

2. Âlimlerinin Hadis Usulüne Dair Bazı Kullanımları:

Mervânîler döneminde hadis rivayet ilminde olduğu gibi hadis usulü konularında da çeşitli ifadeler kayıtlara geçmiştir. Hadis usulüne dair bu kullanımlardan bir kısmı meşhur hadis usulü eserlerindeki yerini almıştır. Örneğin kendisine icazet verilen bir ravinin, söz konusu rivayet veya bilgiyi aktarmasına izin verilmiştir.⁵⁹ Ebû Nuaym el-Asbehânî bunun caiz olduğu ifade etmiştir. (İcazetini aldığım bilgi ve rivayetin aktarılmasına yönelik sana icazet veriyorum demesi gibi).⁶⁰

Mervânîler döneminde âlimlerin hadis usulüne dair kullanımlarına işaret eden diğer bir örnek de âli ve nâzil isnad'la alakalıdır. Ebu'l-Kâsım Kâsım b. Ahmed'in Âmid'de aktardığı⁶¹ "Sabah namazının iki rekatlık nafilâ namazına dikkat edin. Zira onda büyük bir sevap vardır." rivayetiyle alakalı şöyle denmiştir: "Hadis ilimleri konusunda uzman olmayan bir kimse, senedinde yer alan kişi sayısının azlığına aldanarak âli olduğunu, bununla övüneceğini ve bunu diğer rivayetlerden üstün tutabilecektir. Halbuki bu rivayetin senedinde sika olmayan Nâfi yer aldığından delil olmaz."⁶²

Rivayetler kitaplarda kayıt altına alındıktan sonra kitaptan rivayet aktarımı ve kitabın icazeti metodu uzun bir süre varlığını korumuştur. Bu dönemde de benzer uygulamalara rastlamaktayız. Örneğin İbn Asâkir'in Dâbbe b. Ahmet kanalıyla uzunca bir senedle aktarımda bulunmuştur.⁶³ Bu da ilk dönem hadis musannefatında yer alan rivayetlerin kitap aktarım sürecinde de sened uygulamasının devam ettirildiğini göstermektedir.

Hadis aktarımı lafzen ve manen olmak üzere iki şekilde gerçekleşmiştir. Genel itibarıyla manen rivayet esnasında söz konusu aktarımın manen olduğuna delalet eden lafızlara yer verilmez. Ancak Sur'da Ebu'l-Feth Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî tarafından yapılan aktarımın birinde söz konusu rivayet aktarımının lafzı olduğuna delalet edecek bir ifadeye yer verilmiştir.⁶⁴

Bu dönemde icazet metodu da kullanılmıştır. Örneğin İbn Asâkir, Ebû Ali el-Hüseyin b. İbrâhîm b. Berhûn el-Fârikî'den nakilde bulunurken şöyle demiştir: Fâkih olan

Vâsıt kadısı Hasan b. İbrâhîm b. Berhûn Ebû Alî el-Fârikî icâzet metoduyla haber vermiştir.⁶⁵

Hadis rivayet şekillerinden bir diğeri olan imla metodu da bu dönemde Âmid'de de kullanılmıştır. Örneğin Ebu'l-Hüseyin Ali b. el-Kâsım b. Yûnus b. Muhammed el-Mukrî el-Mûsulî Âmid'de bu metotla Ebu'l-Fevâris İtab b. Mikdâm b. İtab'a nakilde bulunmuştur.⁶⁶

Hadis rivayet şeklinden olan kıraat metodunun bu dönemde yaygın olduğu görülmektedir. Aynı şekilde eğitim ve öğretimin de yaygın bir şekilde camilerde verildiği kaynaklardaki yerini almıştır. Örneğin Meyyâfârikîn Camii'nde Ebû Bekir b. Ahmed b. el-Hüseyin eş-Şâşî, Kazerûnî kıraat metoduyla hadis nakletmiştir.⁶⁷

Erken dönemde kullanılan edâ ve tahammül sığalarına ilaveten (قَالَ) sığasının kullanımı dikkat çekmektedir. Örneğin: İbn Zehrâ mevzu bir raivayetin senedinde bu sığaya yer vermiştir.⁶⁸ Bu ifade muhaddisin (قال حدثنا) lafzının kısaltması için kullanılmış olup bu kullanım ehl-i hadis tarafından benimsenmemiştir.⁶⁹

SONUÇ:

Mervânîler döneminde hadis âlimleri ve hadis ilmine dair yaptığımız çalışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Hadis öğrenme yolunda yapılan rihlenin bu dönemde ve bölgede de canlılığını koruduğu görülmüştür. Bu doğrultuda her bir âlimin hadis öğrenmek üzere çeşitli ilim merkezlerini ziyaret etmişlerdir. Dolayısıyla herhangi bir hadis âlimi öğrendiği bilgi birikiminin toplu bir şekilde bir ilim merkezinden tahsil etmemiş, farklı idareler altında bulunan meclislerden istifade etmiştir.

Hadis öğretim ve öğreniminin düzenli eğitim müfredatına sahip eğitim merkezlerinden ziyade camilerde ve bireysel çabalarla elde edildiği görülmüştür.

Her ne kadar yazılı kaynaklardan hadis aktarımı söz konusu olsa da rivayetin senediyle birlikte okunması ve kitabın yazarından sonra da senedin muhafaza devam edildiği görülmektedir.

Hadis eda ve tahammül metoduna delalet eden farklı lafızlardan pek çoğunun kullanıldığı görülmüştür.

Mervânîler dönemde yaşayan âlimlerin hoca öğrenci şecerelerinin çıkartılması ve benzeri konularda daha detaylı çalışmaların yapılması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA:

Akbaş, Murat. "Bağdat'ta Yaşamış Silvanlı Üç Âlim Ve Bir Şeyh: Ebu'l-Hasan el-Fârikî, Ebû Ali el-Fârikî, Ebûbekir eş-Şâşî, Ebû Abdullah el-Fârikî". Sultanlar Şehri Silvan Eğitim - Kültür – Medeniyet. ed. Oktay Bozan vd. 425-439. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021.

Akçay, Halil. "6/12. yy. Meyyâfârikîn Ulemasından Yahyâ B. Selâme El-Haskefî Ve Edebî Yönü". Sultanlar Şehri Silvan Eğitim - Kültür – Medeniyet. ed. Oktay Bozan vd. 289-303. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021.

Alican, Mustafa. Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Asbahânî, Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed el-Medînî Ebu Musâ. el-Mecmû'l-Muğîs fî Ğarîbi'l-Kur'âni ve'l-Hadis. thk. Abdülkerim el-Azbâvî. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1986.

Aslan, Mahsum. "Diyarbakır'da Hanbeli Mezhebinin İzleri". Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi 3/2 (2019).

Baluken, Yusuf. Mervânîler Devrinde Dini Gruplar Arasındaki Münasebetler. Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-şâhih. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Dimaşkî, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin eş-Şâfiî. Mu'cemu's-Şuyûh, thk. Vefâ Takiyuddin. Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 2000.

Döndüren, Hamdi. "Makdisî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 434-435. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Ensârî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbaki b. Muhammed Kâdî'l-Mâristân. Ehâdisu's-Şuyûhi's-Sikât. thk. eş-Şerîf b. Hâtim b. Ârif el-Avnî. y.y.: Dâru'l-Âlemü'l-Fevâid, 2001. (Eserin aslı doktora tezidir).

Ertekin, M. Zahir. "Mervaniler Devrinde Meyyâfârikîn". Uluslararası Silvan Sempozyumu, T.C. Silvan Kaymakamlığı - T.C. Diyarbakır İl Özel İdaresi-. Şarkiyat Derneği, 25-27 Nisan 2008, Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012.

Hanbelî, Salih b. Abdülaziz b. Ali Âle Useymîn. Teshîlu's-Sâbileli Mürîdi Mearifeti'l-Hanâbile. thk. Bekir b. Abidillah Ebû Zeyd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan ibn Hibetullah. Târîhu Medîneti Dimeşk. thk. Muhibbudîn Ebu Saîd Ömer. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. Garâibu'l-Multakata min Müsnedî'l-Firdevsî el-Müsemma Zehru'l-Firdevs. thk. el-Arabî ed-Dâizu'l-Feryâtî. Dyubâî: Cemiyetu Dâri'l-Bir, 2018.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî. Tabakâtü's-Şâfi'iyyîn. thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed Zeynuhum. y.y: Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, 1993.

İbn Şucca, Muhammed b. Abdulğani b. Ebu Bekir. et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvvâtî's-Sünen ve'l-Mesânîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.

İbn Zehrâ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. el-Hüseyin b. Zekeriyâ et-Taraysîsî. Ehâdisün Müselâlat (Eser el yazma olup Cevâmiu'l-Kelim programında neşredilmiştir.), 2004.

İbn. Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân mimma şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân, thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1900.

İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh Ebu Bekir b. el-Arabî el-Meârîfî el-İşbilî el-Hanbelî. Kânûnu't-Tevîl. thk. Muhammed es-Süleymânî. Beyrut: Dâru Kible, 1986.

İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh Ebu Bekir b. el-Arabî el-Meârîfî el-İşbilî el-Hanbelî. el-Kâbes fî şerhi Muvaţţ'a'i Mâlik b. Enes. thk. Muhammed Abdillâh. y.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiy, 1992.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. el-Muntaẓam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafâ Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.

İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî. Târîhu Meyyâfârikî. thk. Bedevî Abdüllatîf Avad. Kahire: el-Heyetü'l-Amme li Şüûni'l-Metâbii'l-Emîriyye, 1959.

İbnü's-Şalâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. Muḳaddimetü İbnî's-Şalâh ('Ulûmü'l-ḥadîs). thk. Nureddin İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikrî'l-Muâsir, 1986.

İstemi, Fuat. Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ve el-Müsned Adlı Eseri. Ankara: Fecr Yay., 2020.

İtyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ. Kurratu Aynî'l-Muhtac fî Şerhi Mukaddimeti Sahîhi Müslim b. el-Haccâc. y.y.: Dâru İbnî'l-Cevzî, 2003.

Keleş, Nevzat. "Ebû Tahir Es-Silefî'nin Seyahati Çerçevesinde Doğru Ve Güneydoğu Anadolu'da İlmî Atmosfer". II. Uluslararası Tarih Ve Kültür Kongresi. Bauyrzhan Botakarayev Ve Kaldygul Adılbekova. Adıyaman, İksad Yayınevi, 2018.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. Müsnedü's-Şihâb. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

Makdisî, Ebu'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî eş-Şeybânî. Mes'eletü'l-Uluvi ve'n-Nüzûli fi'l-Hadis. thk. Salahuddin Makbul Ahmed. Küveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

Makdisî, Ebu'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî eş-Şeybânî. Kitâbu's-Samâ. thk. Ebu'l-Vefâ el-Merâgî. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, ts.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi'u's-şâhiḥ. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. İrşâdü tullâbî'l-ḥakā'ik ilâ ma'rifeti süneni ḥayrî'l-ḥalâ'ik, thk. Abdulbârî Fethullah es-Silefî. Medinetü'l-Münevere: Mektebetü'l-İmân, 1987.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. Müsnedü'l-Fârûk. thk. İmâm b. Ali b. İmâm. Mısır: Dâru'l-Fellâh, 2009.

Öretmen, Übeydullah. Kuruluşundan Yıkılışına Mervânoğulları (983-1085) Ve Tarihteki Yeri. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. el-Vâfî bi'l-vefeyât. thk. Ahmed el-Arneût ve Türki Mustafâ. Beyrut: Dâru'lhyâi't-Turâs, 2000.

Sâlihî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi ed-Dimeşkî Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis. thk. Ekremü'l-Bûşî, İbrâhim Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed. Fethu'l-muğîş bi-şerhi Elfiyyeti'l-ḥadîs li'l-İrâkî. Thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003.

Semânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî. el-Ensâb. thk. Ebu Bekir Muhammed el-Hâşimî. Hindistan: Meclisu Dâireti'l-Mârifî'l-Usmâniyye, 1962.

Silefî, Saddru'd-Dîn Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Silefî el-Asbahânî. Mu'cemu's-Sefer. thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî. Mekke: Mektebetü't-Ticâriyye, ts.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed. y.y.: Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1992.

Tufantoz, Abdürrahim. "Mervânîler". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ukaylî, Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde Kemaluddîn b. el-Adîm. Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb thk. Süheyl Zükkâr. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.

Yaşar, Mehmet Aziz. “Rûyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri”. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 38 Aralık 2021.

Yaz, Arafat. “Mervânîler Döneminde Âmid”. Bandırma Onyedî Eylül Üniversitesi 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumu, 2-5 Mart 2022.

Yaz, Arafat. “Nasrû'd-Devle Ahmed B. Mervân Dönemi İlim Adamları”. İlkçağlardan Osmanlıya Diyarbakır, ed. İbrahim Özcoşar vd. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'. thk. Şuayb el-Arneût vd. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâatu'l-Meşâhiri ve'l-Alâm. thk. Ömer Abdusselam et-Tedmîrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1993.

Perawez:

- ¹ Mervanî Hanedanlığı, kuruluşundan itibaren bu coğrafyada etkili olan Abbasiler, Büveyhiler, Doğu Roma İmparatorluğu, Hamdânîler, Ukayliler, Fatimiler, Nümeyriler, Ermeniler - Gürcüler ve Selçuklular ile ilişki içinde olmuşlardır. Übeydullah Öretmen, Kuruluşundan Yıkılışına Mervanoğulları (983-1085) Ve Tarihteki Yeri (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), I.
- ² Ahmed b. Yûsuf b. Alî b. el-Ezrak el-Fârikî, Târîhu Meyyâfârikî, thk. Bedevî Abdullatîf Avad (Kahire: el-Heyetü'l-Amme li Şüûni'l-Metâbii'l-Emîriyye, 1959), 49.
- ³ Mustafa Alican, Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan) (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 117-121.
- ⁴ Fârikî, Târîhu Meyyâfârikî, 50-51.
- ⁵ Bk. Arafat Yaz, “Nasrû'd-Devle Ahmed B. Mervân Dönemi İlim Adamları”, İlkçağlardan Osmanlıya Diyarbakır, ed. İbrahim Özcoşar vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 191.
- ⁶ M. Zahir Ertekin, “Mervaniler Devrinde Meyyâfârikîn” Uluslararası Silvan Sempozyumu, T.C. Silvan Kaymakamlığı - T.C. Diyarbakır İl Özel İdaresi-, Şarkiyat Derneği, 25-27 Nisan 2008, Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2012, s.103-125.
- ⁷ Alican, Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan), 117-123.
- ⁸ Arafat Yaz, “Mervânîler Döneminde Âmid”, Bandırma Onyedî Eylül Üniversitesi, 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumu, 2-5 Mart 2022, 85-98; Nasrû'd-Devle dönemi ilim adamlarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Yaz, “Nasrû'd-Devle Ahmed B. Mervân Dönemi İlim Adamları”, 191.
- ⁹ Abdürrahim Tufantoz, “Mervânîler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004),29/232.
- ¹⁰ “Mervanî hanedanlığı döneminde genel olarak edebi, ilmi faaliyetler bu bağlamda yaygınlaşmış ve şehirlerde ayrıca talebelerin rahatça ders görebilecekleri medreselerde kurulmuştur.” Öretmen, Kuruluşundan Yıkılışına Mervanoğulları (983-1085) Ve Tarihteki Yeri, 49.
- ¹¹ Bununla birlikte Mervânîlerin önemli şehirlerinden Âmid ve Meyyâfârikîn'in hadislerin nakli ve fıkıh öğrenimi açısından önemli uğrak yerlerinden olduğuna dair bk. Öretmen, Kuruluşundan Yıkılışına Mervanoğulları (983-1085) Ve Tarihteki Yeri, 48.

- ¹² Örneğin; Ebû Tâhir es-Silefî (576/1180), seyahati kapsamında 507 (1114)-509 (1116) yılları arasında Bargiri, Ahlat, Erzen, Meyyâfârikîn, Âmid, Hani, Mardin, Dârâ ve Nusaybin gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerini dolaşarak ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Pek çok âlimle görüşüp hadis dinlemiştir. Ancak bu dönemde Mervânîlerin hakimiyetine son verildiği için onu çalışmaya dahil etmedik. Detaylı bilgi için bk. Nevzat Keleş, “Ebû Tahir Es-Silefî’nin Seyahati Çerçevesinde Doğru Ve Güneydoğu Anadolu’da İlmî Atmosfer”, II. Uluslararası Tarih Ve Kültür Kongresi (Gaziantep 6-7 Ocak 2018), ed. Bauyrzhan Botakarayev Ve Kaldygu Adılbekova (İksad Yayınevi, 2018), 5-11.
- ¹³ Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-İtyûbî, Kurratu Ayni’l-Muhtac fî Şerhi Mukaddimeti Sahîhi Müslim b. el-Haccâc (y.y.: Dâru İbni’l-Cevzî, 2003), 2/529. Ebû’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, Mes’eletü’l-Uluvi ve’n-Nüzûli fî’l-Hadis, thk. Salahuddin Makbul Ahmed (Küveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 47.
- ¹⁴ Ahmed b. Muhammed b. Ömer Ebû Mansûr el-Kazvinî el-Mukri (449), Ebu Hasan Ali b. Ahmed b. Dâvûd Süleymân b. Hamza b. el-Hüseyin et-Tebrîzî el-Mukri es-Saffâr’dan hadis işitmiştir. Ebu’l-Kâsım Ali b. Hasan ibn Hibetullah İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, thk. Muhibbudîn Ebu Saîd Ömer (y.y.: Dâru’l-Fikr, 1995), 5/430.
- ¹⁵ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 64/36.
- ¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer el-Kudâtî (ö. 454/1062), Müsnedü’ş-Şihâb, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1986), 1/255.
- ¹⁷ İtyûbî, Kurratu Ayni’l-Muhtac, 2/529. İbnü’l-Kayserânî, Mes’eletü’l-Uluvi ve’n-Nüzûli fî’l-Hadis, 47.
- ¹⁸ Ebu’l-Kâsım Ali b. Hasan ibn Hibetullah İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, thk. Muhibbudîn Ebu Saîd Ömer (y.y.: Dâru’l-Fikr, 1995), 20/235.
- ¹⁹ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 34/19-20.
- ²⁰ Saddru’d-Dîn Ebû Tâhir es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Silefî el-Asbahânî, Mu’cemu’s-Sefer, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî (Mekke: Mektebetü’t-Ticâriyye, ts.), 127. Ayrıca bk. Yusuf Baluken, Mervânîler Devrinde Dini Gruplar Arasındaki Münasebetler (Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010), 36.
- ²¹ Salih b. Abdülaziz b. Ali Âle Useymîn el-Hanbelî, Teshîlu’s-Sâbileli Mürîdi Mearifeti’l-Hanâbile, thk. Bekir b. Abidllah Ebû Zeyd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 1/476-477. Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Târîhu’l-İslâm ve Vefâyâtu’l-Meşâhiri ve’l-Alâm, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmîrî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1993); Ayrıca bk. Mahsum Aslan, “Diyarbakır’da Hanbeli Mezhebinin İzleri”, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi 3/2 (2019), 6. 1-14.
- ²² Ebû’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, el-Vâfî bi’l-vefeyât, thk. Ahmed el-Arneût ve Türki Mustafâ (Beyrut: Dâru’l-Hayât-Turâs, 2000), 19/266. Ayrıca bk. Aslan, “Diyarbakır’da Hanbeli Mezhebinin İzleri”, 6.
- ²³ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 51/31-32; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ, thk. Şuayb el-Arneût vd. (y.y.: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 14/165-166.
- ²⁴ Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde el-Ukaylî Kemaluddîn b. el-Adîm, Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb thk. Süheyl Zükkâr (y.y.: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/627-628.

- ²⁵ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 67/80.
- ²⁶ Ukaylî, Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb, 2/627-628.
- ²⁷ Bk. Ukaylî, Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb, 3/1027.
- ²⁸ "Allah bir kimseye yapacağı bir işe karşılık sevap vadetmişse, mutlaka vadini gerçekleştirecektir. Allah yapacağı bir işe karşılık bir kimseyi cezalandıracağını vadetmişse, dilerse o cezayı gerçekleştirir, dilerse gerçekleştirmez." İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 73/8-9.
- ²⁹ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 52/165. Ayrıca bk. Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 18/171.
- ³⁰ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 15/169.
- ³¹ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370), Tabağâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed (y.y.: Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1992), 6/74.
- ³² Ebu'l-Mehâsîn Hamd b. el-Hüseyn b. Ahmed b. Dârest eş-Şîrâzî de 469 yılında Âmid'de Ebû Tâlib Affî b. Abdillâh b. Affî el-İs'irdî'den hadis rivayet ettiği kaydedilmektedir. Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, Müsnedü'l-Fârûk, thk. İmâm b. Ali b. İmâm (Mısır: Dâru'l-Fellâh, 2009), 2/334.
- ³³ Bk. Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mim mâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1900), 2/77.
- ³⁴ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), el-Muntaẓam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafâ Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 17/286; Muhammed b. Abdulğani b. Ebu Bekir b. Şucca (629), et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 239. el-Fârikînin hayatına dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Murat Akbaş, "Bağdat'ta Yaşamış Silvanlı Üç Âlim Ve Bir Şeyh: Ebû'l-Hasan el-Fârikî, Ebû Ali el-Fârikî, Ebûbekir eş-Şâfi, Ebû Abdullâh el-Fârikî", Sultanlar Şehri Silvan Eğitim - Kültür – Medeniyet, ed. Oktay Bozan vd. 425-439 (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021), 427.
- ³⁵ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 59/294-295.
- ³⁶ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ', 19/183.
- ³⁷ Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Semânî, el-Ensâb, thk. Ebu Bekir Muhammed el-Hâşimî (Hindistan: Meclisu Dâireti'l-Mârifî'l-Usmâniyye, 1962), 12/82; İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 5/450-451.
- ³⁸ İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 34/19-20.
- ³⁹ Bk. Ukaylî, Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb, 3/1027.
- ⁴⁰ "Besmeleyi yazdığında, -س- harfini belirginleştirir." Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askânî, Garâibu'l-Multakata min Müsnedi'l-Firdevsî el-Müsemma Zehru'l-Firdevs, thk. el-Arabî ed-Dâizu'l-Feryâtî (Dyubâi: Cemiyetu Dârî'l-Bir, 2018), 1/812.
- ⁴¹ İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-a'yân, 3/198-199. Rüyânî'nin hayatı, fıkıh ve hadislerle yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Aziz Yaşar, "Rüyânî ve Bahru'l-Mezheb Adlı Eseri", KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 38 (Aralık 2021), 181-211. Rüyânî nisbesiyle tanınan diğer bir âlim vardır ki o da Muhammed b. Hârûn er-Rüyânî'dir. el-Müsned isimli esere sahip

- olan bu müellif hicri 307 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Fuat İstemi, Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ve el-Müsned Adlı Eseri (Ankara: Fecr Yay., 2020), 26 vd.
- ⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Halil Akçay, “6/12. yy. Meyyâfârîkîn Ulemasından Yahyâ B. Selâme El-Haskefî Ve Edebî Yönü”, Sultanlar Şehri Silvan Eğitim - Kültür – Medeniyet, ed. Oktay Bozan vd. 289-303 (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021), 292.
- ⁴³ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 18/248-250.
- ⁴⁴ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî, Tabakâtü’s-Şâfi’iyyîn, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed Zeynuhum (y.y: Mektebetü’s-Sakâfeti’d-Dîniyye, 1993), 700.
- ⁴⁵ Doğum tarihinin 486, vefatının 573 olduğu aktarılmıştır. Zehebî, Târîhu’l-İslâm ve Vefâyâtu’l-Meşâhir, 40/88.
- ⁴⁶ Ukaylî, Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb, 9/4256.
- ⁴⁷ Hamdi Döndüren, “Makdisî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 434-435 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 434.
- ⁴⁸ Safedî, el-Vâfi bi’l-vefeyât, 13/50.
- ⁴⁹ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 14/297.
- ⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, “İbnü’l-Kayserânî” Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/109. 21/109-111.
- ⁵¹ Ebü’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, Kitâbu’s-Samâ, thk. Ebu’l-Vefâ el-Merâğî (Kahire: Vizâretü’l-Evkâf, ts.), 40; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi ed-Dimeşkî es-Sâlihî, Tabakâtu Ulemâi’l-Hadis, thk. Ekremü’l-Bûşî, İbrâhim Zeybek (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1996), 4/14.
- ⁵² Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed el-Asbahânî el-Medînî Ebu Musâ (581), el-Mecmû’l-Muğîs fî Ğarîbi’l-Kur’âni ve’l-Hadis, thk. Abdulkerim el-Azbâvî (Cidde: Dâru’l-Medenî, 1986), 1/23.
- ⁵³ Semânî, el-Ensâb, 12/82; İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 5/450-451; Ukaylî, Buğyetu’t-Taleb fî Târîhi Haleb, 3/1027.
- ⁵⁴ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 14/165-166.
- ⁵⁵ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 19/183.
- ⁵⁶ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 19/183.
- ⁵⁷ Muhammed b. Abdillâh Ebu Bekir b. el-Arabî el-Meârîfî el-İşbilî el-Hanbelî, Kânûnu’t-Tevîl, thk. Muhammed es-Süleymânî (Beyrut: Dâru Kible, 1986), 165; el-Ķabes fî şerhi Muvatta’i Mâlik b. Enes, thk. Muhammed Abdillâh (y.y.: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmiy, 1992), 48; Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 19/178; Zehebî, Târîhu’l-İslâm ve Vefâyâtu’l-Meşâhir, 34/136-138.
- ⁵⁸ Zehebî, Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’, 17/281.
- ⁵⁹ (أَجَزْتُ لَكَ مُجَازَاتِي، أَوْ أَجَزْتُ لَكَ رَوَايَةَ مَا أُجِزَ لِي رَوَايَتُهُ)

⁶⁰ (الإجازة على الإجازة قوية جازية) İcazet üzerine icaze, güçlü ve caiz bir uygulamadır." Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, Muḳaddimetü İbnî'ş-Şalâh ('Ulûmü'l-ḥadîs), thk. Nureddin İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikrî'l-Muâsir, 1986), 163. Ayrıca bk. Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, İrşâdü ṭullâbi'l-ḥakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni ḥayri'l-ḥalâ'ik, thk. Abdülbârî Fethullâh es-Silefî (Medinetü'l-Münevver: Mektebetü'l-İmân, 1987), 1/389.

⁶¹ ما أخبرناه أبو القاسم قاسم بن أحمد بنثغر آمد، ثنا أبو بكر محمد بن أحمد بن محمد بن حشيش العدل، ثنا أبو سعيد الحسن بن علي العدوي، ثنا شيبان بن فروخ، ثنا نافع بن عبد الله أبو هرمز، عن أنس ابن مالك قال: قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: "عليكم ببركعتي الفجر، فإن فيهما الرغائب

⁶² İtyûbî, Kurratu Aynî'l-Muhtac, 2/532.

⁶³ قال ابن عساکر، وذكر لي ضبة بن أحمد أنه لقيه وسمع منه غير أنه لم يكن عنده عنه شيء أخبرنا أبو البيان محمد بن أبي غانم عبد الرزاق بن أبي حصين أنبأنا أبي حدثنا الفقيه أبو عبد الله محمد بن بيان بن محمد الكازروني عند اجتيازه للجح بظاهر معرة النعمان سنة سبع وثلاثين وأربعمائة حدثنا أبو الحسن محمد بن أحمد بن رزقوية ببغداد حدثنا أبو الحسن علي بن محمد بن الزبير الكوفي القرشي حدثنا إبراهيم بن أبي العنيس حدثنا جعفر ابن عون عن عبد الرحمن بن عبد الله المسعودي عن سماك بن حرب عن عبد الرحمن ابن عبد الله عن عبد الله بن مسعود قال جمعنا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وكنت آخر من آتاه ونحن أربعون رجلا فقال إنكم مصيبون ومتصورون ومفتوح لكم فمن أدرك ذلك فليقت الله عز وجل وليأمر بالمعروف ولينه عن المنكر وليصل الرحم ومن كذب علي متعمدا فليتبوا فمن أدرك ذلك فليقت الله عز وجل وليأمر بالمعروف ولينه عن المنكر وليصل الرحم ومن كذب علي متعمدا فليتبوا (مقعه من النار) İbn Asâkir, Târîhu Medîneti Dimeşk, 52/165. Diğer bir örnek için ayrıca bk. Sübkî, Ṭabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ, 4/122-123. Bu rivayet pek çok hadis kaynağında yer almıştır. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-şâhih, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Savm", 4 (No. 1897); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi'u's-şâhih, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Zekât", 85.

⁶⁴ (قال ثنا الشيخ الفقيه أبو الفتح نصر بن إبراهيم المقدسي لفظا بصرنا أبو القاسم عبد الرحمن بن عبد العزيز) Ebû'l-Kâsim Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfi' (ö. 571/1176), Mu'cemu's-Şuyûh, thk. Vefâ Takıyuddin (Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 2000), 1/579.

⁶⁵ (أخبرنا الحسن بن إبراهيم بن برهون أبو علي الفارقي الفقيه قاضي واسط إجازة) Ebû'l-Kâsim Alî ed-Dimaşkî, Mu'cemu's-Şuyûh, 1/239.

⁶⁶ أخبرنا أبو معشر عبد الكريم قال أخبرنا أبو الفوارس عتاب بن المقدم بن عتاب الفقيه بآمد قال أخبرنا أبو الحسن (علي بن القاسم بن يونس بن محمد المقرئ الموصلی إملاء) Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbaki b. Muhammed el-Ensârî Kâdî'l-Mâristân (535), Ehâdîsu's-Şuyûhi's-Sikât, thk. eş-Şerîf b. Hâtîm b. Ârif el-Avnî (y.y.: Dâru'l-Âlemü'l-Fevâid, 2001), 3/1303 (Eserin aslı doktora tezidir).

⁶⁷ Sübkî, Ṭabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ, 6/74.

⁶⁸ ، قَتْنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْمَصْرِيِّ ، بَامِدْ ، قَتْنَا الْقَاضِي أَبُو الْحَسَنِ عَلِيٌّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْحَسَنِ (الشَّافِعِي) Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. el-Hüseyn b. Zekerıyyâ et-Taraysîs İbn Zehrâ, Ehâdîsün Müselselât (Eser el yazma olup Cevâmiu'l-Kelim programında neşredilmiştir.), 2004, 6.

⁶⁹ Bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Seḥâvî, Fethu'l-muḡiṣ bi-şerḥi Elfiyyeti'l-ḥadîs li'l-İrâkî, Thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003), 3/108.

Hadith Science in Marwânîds

Abstract:

The developments experienced in the field of Hadith science has possessed different features in terms of historical periods. During the mutaqqaddimûn period, after hadiths were written down and recorded, a different phase started. On the one hand, the activities to understand hadiths gained a momentum; on the other hand, narration of hadiths, an inevitable aspect of them, continued to keep its actual value. That is to say, the narration method of hadiths from written sources was maintained; and hence the relationship between scholars and students was provided. The muhadiths, spreading different geographies of Islamic world, did not paid attentions to the boundaries; though the governments of some countries were different, they went on studying Islamic sciences in several regions. As with other scholars, it is possible to say that the different ethnic origins of the muhadiths did not seriously restrict their mobility.

The effect of mawali on Islamic sciences, which started in early period, continued till Hegira IV and V centuries. The capital cities of the newly declared governments and their centres converted into science centres. One of the dynasties established during this period is Marwânîd, a Kurdish principality. As in other governing states, in Marwânîds also scientific activities were given great importance; and many scholars studying hadith science were grown up. The scholars who adopted different jurisprudence sects and studied the science of hadith carried out the official duty of qadi in Mayyâfâikîn (Silvan) and Âmid (Diyarbakır), two of the most important towns of the dynasty.

In this study, it will be tried to determine the scholars who grew up in the lands dominated by the Marwanids, and who studied hadith in the scientific assemblies there, especially the scholars whose names are mentioned and who are interested in hadith. These scholars will be searched in the Rijal sources, and information will be gathered about their services in the science of hadith. In addition, the traces of the educational institutions in the lands under the rule of Marwanids will be traced, and efforts will be made to collect data on hadith education in this region. In this way, it will be possible to shed light on the educational and cultural dimension of the Marwanid principality, hence, some determinations will be made.

Key Words: *Hadith, Marwânîds, Narration Methods, Narration Speeches, Hadith Rijal.*

علم الحديث عند مروانيين

الملخص:

اختلفت التطورات في مجال علوم الحديث من حيث العصور التاريخية. بعد أن تم تسجيل الأحاديث في المصادر الأصلية، بدأت مرحلة مختلفة في فترة المتقدمين. من ناحية، بينما اكتسبت الدراسات التي تهدف إلى فهم الأحاديث زخماً، استمر نقل الروايات، وهو جزء لا غنى عنه من علوم الحديث. لدرجة أن تدريس الأحاديث بطريقة النقل من المصادر المكتوبة استمر، واستمرت العلاقة بين المعلم والطالب. المحدثون المنتهشرون في مناطق جغرافية مختلفة من العالم الإسلامي، لم يعرفوا حدوداً واستمروا في دراسة العلوم في مختلف المناطق على الرغم من إداراتهم المختلفة. كما هو الحال مع العلماء الآخرين، يمكن القول أن الاختلافات العرقية لا تحد بشكل خطير من تنقل المحدثين.

استمر تأثير الموالي الذي بدأ في الفترة المبكرة في العلوم الإسلامية في القرنين الرابع والخامس تحولت عواصم ومدن الإدارات الجديدة إلى مراكز علمية. إحدى السلالات التي تأسست في هذه الفترة هي الإمارة الكردية المروانية. كما هو الحال في الإدارات الأخرى، أعطى المروانيون أهمية للأدلة العلمية وتم تدريب العديد من علماء الحديث العلماء المنتمون إلى المذاهب الفقهية المختلفة ويديرسون الحديث عملوا كفضلاء في مدينتي ميافريكين (سيلفان) وعميد (ديار بكر)، وهما مدينتان مهمتان في هذه السلالة في هذه الدراسة، سيحاول تحديد العلماء الذين نشأوا في الأراض التي غلب عليها المروانيون، أو الذين جمعوا الأحاديث في المحافل العلمية الموجودة هناك، وخاصة العلماء المهتمين بالحديث. سيتم البحث عن هؤلاء العلماء في مصادر رجال وسيتم جمع المعلومات حول خدماتهم في علم الحديث. بالإضافة إلى ذلك، سيتم تتبع آثار المؤسسات التعليمية في الأراض الخاضعة لحكم المروانيين، وستُبدل الجهود لجمع البيانات حول تعليم الحديث هنا. وبهذه الطريقة سيكون من الممكن اتخاذ بعض التحديدات التي يمكن أن تسلط الضوء على البعد التربوي والثقافي للإمارة المروانية.

الكلمات المفتاحية: الحديث، مروانيون، طرق السرد، الفاظ الرواية، رجال الحديث.

İlmê Hedîsê di Dewra Merwanîyan da

kurte:

Geşedanên ku di warê ilmên hedîsê da derketine holê ji alîyê serdemên dîrokî ve taybîyetên xwe yên cuda hene. Di serdema ewil da hedîs di çavkaniyên nivîskî da hatin tomarkirin. Piştî vê, qonaxeke cuda dest pê kir. Ji alîyê ve xebatên ji bo famkirina hedîsan bi lez û bez dihatin kirin, li alîyê din neqil kirina riwayetan -a ku ji bo ilmên hedîsê cihêkî girîng digire- ji qedr û qîmetê xwe tiştek kêr nedikir. Bi vî awayî hîn kirina hedîsan bi rêbaza neqil kirina wan a ji çavkaniyên nivîskî dewam kirîye û têkilîya mamoste-şagird berdewam kirîye. Muheddîsên ku li erdnîgarîyên cihê ên alema îslamê belav bûne, sînor nas nekirine, digel ku ji alîyê desthilarên cuda ve dihatin birêvebirin jî tehsîla xwe li welatên muxletîf domandine. Wekî alimên din, cihêwazîya miletî ya muheddisan nebûye asteng li ber ger û geşa wan. Di serdema ewil da mewalî di warê ilmên îslamî da çalak bûn. Vê çalakbûna wan di serdema çaran û pêşcan da jî dewam kirîye. Paytext û merkezên desthilatdarîyên ku nû hatine îlankirin dibin merkeza ilmê. Yek ji wan

xanedanên ku di vê heyamê da hatine damezirandin, Mirektîya Kurdên Merwanî ye. Wekî desthilatdarîyên din Merwanîyan jî girîngî dane çalakîyên îlmî û gelek alimên ku bi îlmê hedîsê ra mijûl bûne, di dewra wan da derketine. Ev alimên ku îlmê hedîsê tehsîl kirine û mezhebên wan ne wekî hev jî bûn, li bajarên sereke yê wekî Meyafarqîn (Silîva) û Amid (Diyarbakir) wezîfeya qadîtîyê kirine. Di vê xebatê de hewl bê dayîn ku li cih û warên ku di bin hakimîyeta Merwanîyan da di serî da alimên ku bi îlmê hedîsê ra mijûl bûne yan jî alimên ku li meclisên li wan deveran tehsîl dîtine, bên tesbîtkirin. B rêya çavkanîyên di heqê ricalan/rawîyan da de ev alim bên lêkolînkirin û agahîyên di heqê xizmetên wan ên di warê hedîsê da bên berhevkin. Herweha herçendî ku kêm be jî de sazîyên perwerdeyê yê li cihên ku di bin desthilatdarîya Merwanîyan da bên şopandin û daneyên di di heqê tehsîla îlmê hedîsê da bên komkin. Bi saya vê yekê de derfet çêbibe ku meriv bikare di heqê perwerde û çanda wê serdemê da hin tesbîtan bike.

Payiven Sereke: *Hedîs, Merwanî, Rêbazên Riwayetê, Lefzên Riwayetê, Alimên Hedîsê.*